

Lichocka, Halina

Sprawozdanie z działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN w 1997 r.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 43/1, 190-197

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Instytut należy do kategorii A w systemie klasyfikacji KBN. Dotacja KBN na działalność statutową wynosiła 1 530 000 zł (w roku 1996 – 1 134 800). Na tzw. działalność ogólnotechniczną, obejmującą m.in. koszty druku książek i czasopism, Instytut uzyskał – nieco wyższą w porównaniu z ubiegłoroczną – dotację z Polskiej Akademii Nauk – 33 000 zł.

Opublikowano łącznie 10 pozycji, w tym wydawnictwa ciągłe i czasopisma: „Analecta” z. 1 i 2/1997, „Kwartalnik HNiT” nr 3/4 1996, 1, 2 i 3–4 /1997, „Medycyna Nowożytna. Studia nad Historią Medycyny” t. 3 z. 1–2 i t. 4 z. 1–2/1997, „Słownik Biograficzny Polskich Nauk Medycznych” z. 5 1997; książki: *Problemy Hilberta* oraz *Higiena Tomasza z Wrocławia*, wyd. w serii „Studia Copernicana”.

Pracownicy Instytutu opublikowali łącznie 109 prac naukowych, w tym 7 książek, 12 rozdziałów w książkach, 46 artykułów i rozpraw, w tym 10 publikacji w recenzowanych czasopismach o zasięgu światowym, 44 referaty, doniesienia i materiały konferencyjne oraz 4 przekłady (3 książki i 1 artykuł). Ponadto w dorobku pracowników naukowych Instytutu znalazły się publikacje popularne, artykuły prasowe i inne.

Dyrekcja Instytutu uznała za najważniejsze osiągnięcia naukowe w roku ubiegłym książkę doc. Jerzego Burchardta *Higiena wedle Tomasza z Wrocławia* jako pionierskie opracowanie z zakresu mediewistyki historycznomedycznej i przyrodoznawczej oraz przekład prof. Małgorzaty Frankowskiej-Terleckiej książki *Powieść o Róży* jako wynik prowadzonych w placówce badań metodologiczno-edytorskich.

Andrzej Śródka
(Warszawa)

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN W 1997 R.

Charakterystyczna dla Komitetu wielopłaszczyznowość podejmowanych prac, wynikająca z samej struktury tej korporacji, zrzeszającej specjalistów historii rozmaitych dziedzin nauki powoduje, iż praktykowane zwykle w sprawozdaniach rozgraniczenie działalności organizacyjnej i naukowej staje się trudne. Ramy organizacyjne dla bogatej tematyki badawczej tworzą powołane w Komitecie komisje problemowe. Wszystkie zebrania plenarne mają części naukowe; referaty wygłaszane podczas tych zebrań gromadzą, poza członkami Komitetu, również

znawców historii różnych dyscyplin z całego kraju. Dlatego też wydaje się uzasadnione przedstawienie obu tych aspektów łącznie, tak jak w istocie miało to miejsce.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-ORGANIZACYJNA

1. Zebrania plenarne

A. 12 marca 1997 r. – zebranie interdyscyplinarne poświęcone historii nauk ścisłych i techniki. Wygłoszone referaty:

a) *Jak zasada brzytwy Ockhama opóźniła o 100 lat rozwój astronomii pozagalaktycznej* – prof. dr hab. Konrad Rudnicki (Kraków);

b) *Sytuacja w zakresie historii nauki i techniki na ziemiach czeskich i słowackich* – prof. dr Jaroslav Folta (Czechy, Praha).

Pierwszy z referatów zainspirował dyskusję na temat nieuniknionej obecności zbyt wolno zmieniających się stereotypów, których funkcjonowanie w nauce często bywa szkodliwe. Referat został w całości opublikowany w wydawnictwie Instytutu Historii Nauki PAN – „Analecta”. Drugi zostanie opublikowany w KHNiT w nr 2/1998.

B. 7 maja 1997 r. – zebranie, którego przedmiotem była historia nauk leśnych. Referat zatytułowany: *Periodyzacja dziejów leśnictwa w Polsce* – wygłosił prof. dr hab. Józef Broda (Poznań). W dyskusji rozważano historyczną zmienność czynników wpływających na zmniejszanie się powierzchni lasów. Wskazano i scharakteryzowano zasoby archiwalne, zawierające źródła do historii leśnictwa na ziemiach polskich (z uwzględnieniem dawnych kresów). Referat był pierwszą syntezą dziejów leśnictwa opartą na wieloletnich badaniach źródłowych autora.

C. 28 października 1997 r. – posiedzenie dotyczące różnych zagadnień historii nauki światowej. Wygłoszono dwa referaty:

a) *XX Międzynarodowy Kongres w Liège oraz sprawozdanie z obrad Zgromadzenia Ogólnego na tymże Kongresie* – prof. dr hab. Roman Duda (Wrocław) przewodniczący Polskiej Grupy Narodowej na Kongresie; (opublikowany w KHNiT nr 3–4/1997 s. 213–217);

b) *Aporie Zenona a matematyka* – prof. dr hab. Jerzy Mioduszewski (Katowice).

W ożywionej dyskusji wskazywano na wzajemne powiązania obserwacji naukowych i filozofii. Próbowano ocenić rzeczywisty wpływ aporii na rozwój nauk matematycznych;

D. 29 września 1997 r. – poszerzone posiedzenie plenarne z udziałem specjalistów z zakresu radiochemii. Referat: *Pracownia radiologiczna Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* – wygłosił prof. dr hab. Józef Hurwic (Francja, Marsylia), honorowy członek zagraniczny Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Referat wzbudził duże zainteresowanie i wywołał dyskusję poruszającą zagadnienia wielu dyscyplin nauki.

2. Posiedzenia Prezydium Komitetu

A. 14 stycznia 1997 r. Zebranie poświęcone następującym sprawom:

- a) Podsumowanie działalności naukowej i organizacyjnej Komitetu w minionym roku;
- b) Opinia na temat trybu i formy organizowania wyjazdów polskiej delegacji na konferencje międzynarodowe;
- c) Wyłonienie składu Polskiego Komitetu Narodowego do spraw współpracy z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki, Sekcja Historii Nauki (IUHPS-H),

B. 11 marca 1997 r. – omówiono aktualną współpracę z zagranicą (m.in. XX Międzynarodowy Kongres Historii Nauki w Liège, współpracę polskich historyków medycyny z niemieckimi historykami tej dyscypliny, udział Komitetu w pracach Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej na Białorusi), sprawy wydawnicze oraz plan działalności Komitetu w 1997 r.

C. 26 czerwca 1997 r. – uzgodniono stanowisko Prezydium wobec zagadnień wyszczególnionych w Ankiecie dotyczącej współpracy z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki.

3. Zebrania Komisji

W ramach Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN działają następujące Komisje:

K o m i s j e s p e c j a l i s t y c z n e

- a) Komisja Historii Nauk Społecznych – przewodniczący prof. dr hab. Stanisław Salmonowicz (Toruń);
- b) Komisja Historii Nauk Ścisłych:
 - Podkomisja Historii Nauk Matematycznych – dr Zofia Pawlikowska-Brożek (Kraków);

– Podkomisja Historii Nauk Fizyczno-Chemicznych – prof. dr hab. Roman Mierzecki (Warszawa);

c) Komisja Historii Nauk Przyrodniczych – prof. dr hab. Tomasz Majewski (Warszawa);

– Podkomisja Historii Nauk o Ziemi – doc. dr hab. Jadwiga Garbowska (Warszawa);

d) Komisja Historii Medycyny – przewodniczący prof. dr med. Tadeusz Brzeziński (Szczecin);

e) Komisja Historii Nauk Technicznych – przewodnicząca prof. dr hab. Irena Turnau (Warszawa).

K o m i s j e i n t e r d y s c y p l i n a r n e

a) Komisja Historii Ekologii – przewodnicząca prof. dr hab. Barbara Kuźnicka;

b) Komisja Syberyjska – współprzewodniczący: prof. dr hab. Zbigniew Wójcik, dr Antoni Kuczyński.

Posiedzenia

– Komisja Historii Nauk Ścisłych

A. 8 stycznia 1997 r. Zebranie Podkomisji Nauk Matematycznych. Referat: *Gwiazdozbiory w nauce i kulturze w czasach nowożytnej Europy* – wygłosił prof. dr hab. Jerzy Dobrzycki.

Należy zwrócić uwagę, że Komisja współpracowała z Sekcją historyczną Polskiego Towarzystwa Chemicznego oraz Sekcją historii matematyki Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

– Komisja Historii Nauk Przyrodniczych

A. Komisja odbywała zebrania robocze w ramach prac przygotowawczych do sesji wyjazdowej na Ziemi Suwalskiej.

– Komisja Historii Ekologii

A. 7 maja 1997 r. Sesja naukowa zorganizowana wspólnie z Zakładem Historii Nauk Biologicznych i Farmacji Instytutu Historii Nauki PAN. Wygłoszono następujące referaty:

a) *Tezy przedekologiczne w kształtowaniu się przyrodniczego obrazu świata* – ks. prof. dr hab. Stanisław Zięba (Lublin);

b) *Współczesne problemy edukacji biologicznej z perspektywy rozwoju nauki* – prof. dr hab. Leszek Kuźnicki.

– Komisja Syberyjska

A. grudzień 1997 r. Odbyło się pierwsze z planowanej serii zebrań poświęconych rozpoznaniu wkładu Polaków do rozwoju cywilizacyjnego azjatyckiej części

Rosji i byłego ZSRR. Wygłoszono 4 komunikaty (W. Jewsiewicki, A. Kuczyński, W. Śliwowska, Z. Wójcik);

B. Współpraca członków Komisji w wydawaniu redagowanej przez dr Antoniego Kuczyńskiego serii „Biblioteka Zesłańca” oraz w organizowanych przez niego konferencjach:

– dwie międzynarodowe konferencje (czerwiec i lipiec 1997 r.) pod hasłem: *Syberia w dziejach i kulturze narodu polskiego*.

4. Sesja wyjazdowa

Komitet HNiT wraz z Dyrekcją Wigierskiego Parku Narodowego zorganizował na Ziemi Suwalskiej, 16–19 czerwca 1997 r., sesję naukową o wielokierunkowym charakterze (historia przyrodoznawstwa, historia techniki, historia geofizyki i nauk o Ziemi) Wygłoszono następujące referaty:

- a) *Badania z zakresu nauk o Ziemi na Pojezierzu Suwalskim* – prof. dr hab. Jerzy Kondracki (Warszawa, KHNiT PAN);
- b) *Stan poznania, zagrożenia i metody ochrony ekosystemów wodnych w Wigierskim Parku Narodowym* – dr Lech Krzysztofak (Suwałki, Wigierski Park Narodowy);
- c) *Personel Stacji Wigierskiej, panująca w nim atmosfera pracy i jej naukowa oraz wychowawcza rola* – prof. dr hab. Gabriel Brzęk (Lublin, UMCS);
- d) *Projekt utworzenia Muzeum WPN im. Alfreda Lityńskiego w budynku dawnej Stacji hydrobiologicznej w Starym Folwarku* – dr Maciej Kamiński (Suwałki, Wigierski Park Narodowy).

W wyniku obrad, w których uczestniczyli obok członków Komitetu pracownicy naukowcy Wigierskiego Parku Narodowego oraz przedstawiciele władz Suwałk podjęto istotne ustalenia dotyczące odbudowy zniszczonej podczas wojny Stacji Hydrobiologicznej w Starym Folwarku (dyrekcja Wigierskiego Parku Narodowego uzyskała prawa wieczyste do tej Stacji), jak i wspólnego wydania obcojęzycznej publikacji poświęconej tejże Stacji, jej przeszłości i teraźniejszości, adresowanej do turystów obcokrajowców. Autorami publikacji będą prof. dr Gabriel Brzęk ze strony Komitetu oraz dr M. Kamiński z Narodowego Parku Wigierskiego. Tłumaczenia dokonane zostaną w ramach Komitetu, zaś książka zostanie wydana przez Wigierski Park Narodowy. W części 2. sesji, poświęconej historii techniki, uczestnicy zwiedzili wszystkie znajdujące się na terytorium Polski śluzy Kanału Augustowskiego, kończąc na położonej w Kurzyńcu na granicy Polsko-Białoruskiej. Prelekcje na temat zwiedzanych śluz Kanału wygłosił członek Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, inż. Jerzy Jasiuk. W trakcie sesji

wyjazdowej krótkie objaśnienia dotyczące terenu oraz stanu lasów przedstawili prof. dr Jerzy Kondracki (Warszawa), dr Adam Wołk (Puławy), a na temat architektury Domu Turystycznego w Augustowie mówił uczestniczący w sesji prof. Jerzy Starczewski z USA. W ramach sesji odbyło się również spotkanie ze środowiskiem litewskim w Puńsku połączone ze zwiedzaniem regionalnego muzeum litewskiego.

5. Oceny i ekspertyzy

- a) Ocena dla KBN *Encyklopedii Jezuitów* (wyd. 1997) pod red. ks. prof. Grzebienia SJ, dokonana przez prof. dr Irenę Stasiewicz-Jasiukową;
- b) Ocena dla KBN projektu rozprawy prof. dr Gabriela Brzęka z historii zoologii;
- c) Ocena dla KBN konspektu monografii o wileńskim Kolegium Jezuickim (okres międzywojenny).

WSPÓŁPRACA NAUKOWA Z ZAGRANICĄ

A. Współpraca z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki (IUHPS-H):

Po latach nieobecności Polska zaczyna odrabiać straty i jest na dobrej drodze do odzyskania należnej pozycji w Sekcji Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki.

Spektakularnym efektem odnowionej po długiej przerwie współpracy z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki (przerwa nastąpiła z powodu wieloletniego zadłużenia, które od trzech lat zostało umorzone przez IUHPS) jest fakt, że przedstawiciel Polskiej Grupy Narodowej – prof. dr hab. Roman Duda – rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, został wybrany w tajnym głosowaniu do ścisłych władz IUHPS Sekcji Historii Nauki. (Prof. Roman Duda został jednym z czterech tzw. Asesorów, którzy kierują Unią obok przewodniczącego i sekretarza naukowego). Jest to o tyle ważne, iż daje Polskiej Grupie Narodowej możliwość wpływu na kształt przyszłej działalności Międzynarodowej Unii i większy niż dotąd udział polskich historyków nauki w przedsięwzięciach międzynarodowych. Korzyści z tej współpracy polegają, przede wszystkim, na możliwościach zorientowania się w najbardziej aktualnych kierunkach i tendencjach, zarówno ogólnej historii nauki i jej metodach badawczych, jak i w historii poszczególnych dyscyplin, głównie w zakresie historii nauk ścisłych, które są obecnie preferowane w działalności Unii. Liczymy, że w przyszłości będziemy mogli w większym stopniu niż dotąd propagować w skali międzynarodowej polską koncepcję historii

nauki, traktującą w równorzędny sposób dzieje nauk matematyczno-fizycznych, przyrodniczych i społecznych.

W XX Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki w Liège, który odbył się w okresie sprawozdawczym (tj. 20–26 lipca 1997 r.) wygłosiło referaty 11 osób z różnych ośrodków Polski. Dodać jednak należy, że w delegacji oficjalnej Komitetu znalazła się zaledwie jedna osoba, tj. właśnie prof. dr Roman Duda. Pozostałe delegowane przez Komitet trzy osoby, które miały według naszych zgłoszeń uczestniczyć w tej delegacji i wygłosić referaty, nie uzyskały pokrycia finansowego na wyjazd, mimo że Kongres odbył się w nieodległej Belgii, koszty te były więc minimalne. Jest to niepowetowana strata dla odnawianych po latach kontaktów polskich historyków nauki i techniki z IUHPS.

- B. Z niemieckimi historykami nauk medycznych współpracę prowadził prof. dr med. Tadeusz Brzozowski wraz z Towarzystwem Historii Medycyny i Farmacji. W dniach 9–12 października 1997 r. Komisja Historii Medycyny KHNiT PAN uczestniczyła w zorganizowanym w Dreźnie VI Wspólnym Polsko-Niemieckim Zjeździe Historyków Medycyny. Tematem głównym Zjazdu były społeczne problemy medycyny w Polsce i w Niemczech w okresie międzywojennym. Przewodniczący Komisji – prof. T. Brzeziński wygłosił referat zatytułowany *Alkoholizm jako problem społeczny w Polsce w aspekcie historycznym 1918–1939*. Referat został opublikowany w „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”.
- C. Przewodniczący Podkomisji Historii Nauk Fizyczno-Chemicznych, prof. dr hab. Roman Mierzecki, brał udział w międzynarodowej sesji European Science Foundation w Delfach w dniach 18–29 września 1997 r., poświęconej planom prac w dziedzinie historii chemii.
- D. W dniach 22–25 września przewodnicząca Komisji Historii Nauk Technicznych – prof. dr hab. Irena Tumau była na konferencji zorganizowanej przez Międzynarodowy Ośrodek Badań nad Dawnym Włókiennictwem w Cambridge.
- E. Członkowie komisji Syberyjskiej uczestniczyli w międzynarodowej konferencji poświęconej Polakom na zesłaniu w Rosji i w ZSRR, która odbyła się we wrześniu 1997 r. w Kazaniu. Dr Antoni Kuczyński włożył wiele wysiłku w przygotowanie organizacyjne dwóch kolejnych konferencji międzynarodowych (pierwsza poświęcona będzie Bronisławowi Piłsudskiemu, druga lekarzom polskim na zesłaniu).

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

- A. Seria „Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki” (przewodnicząca Komitetu Redakcyjnego – prof. dr Irena Stasiewicz-Jasiukowa) tom VI. Karolina T a r g o s z : *Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich*. Warszawa 1997, 534 s. 24 ilustr.

B. Poza serią – Paweł K o m o r o w s k i , Jarosław K u r k o w s k i , Tadeusz Marian N o w a k : *Z dziejów Ziemi Lidzkiej*. Warszawa 1997, 158 s. ilustr.

INNA DZIAŁALNOŚĆ KOMITETU

- A. Komitet uczestniczył w realizowaniu inicjatywy inż. Stanisława Wenera, dotyczącej upamiętnienia tablicą okolicznościową faktu przechowywania w jego rodzinnym domu (podczas II wojny światowej) preparatu radowego, będącego własnością Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a przekazanego ojcu inż. Wenera przez prof. Ludwika Wertensteina. Tablica ma być umieszczona na domu państwa Wernerów w Brwinowie.
- B. Komitet rozpatrywał sytuację zagrożenia pracy Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, wynikającego z powołania do życia komercyjnej spółki dla turystycznej eksploatacji historycznych komór kopalni. Komitet skierował w tej sprawie odpowiednie pisma do przewodniczącego Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu, Ministra Skarbu Państwa oraz Ministra Kultury i Sztuki. Sprawa jest w toku.

Halina Lichocka
(Warszawa)

FIZYKA NA KONGRESIE HISTORII NAUKI W LIÈGE W 1997 R.

Fizyka była na konferencji w Liège reprezentowana na pięciu sesjach.

Najważniejszą była sesja zorganizowana przez Komisję Fizyki Nowoczesnej (Commission on Modern Physics) pod przewodnictwem profesorów Rogera H. Stuewera i Fabio Bevilacqua z okazji stoletniej rocznicy jednego z najważniejszych odkryć w fizyce przełomu XIX i XX wieku, a mianowicie odkrycie w 1897 roku elektronu przez Josepha Thomsona.

HISTORIA ODKRYCIA ELEKTRONU

Pierwsze przypuszczenia, że elektryczność ma strukturę ziarnistą i że istnieje ładunek elementarny, powstały po sformułowaniu w latach 1834–1835 praw elektrolizy przez Faraday'a. Według drugiego prawa Faraday'a chemicznie równoważne masy elektrolitów (tj. mające tę samą liczbę równoważników chemicznych) przenoszą w procesie elektrolizy takie same ładunki elektryczne. Ponieważ